

การคงอยู่ของวิถีเกษตรกรรมและผลกระทบจากการขยายตัวของเมืองต่อเกษตรกร
ในเขตชานเมือง: กรณีศึกษา ตำบลเกาะแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา*
PERI-URBAN AGRICULTURAL LIVELIHOOD PERSISTENCE AND URBAN EXPANSION
IMPACTS ON FARMERS: A CASE STUDY OF KO TAEU SUBDISTRICT, MUEANG
DISTRICT, SONGKHLA PROVINCE

ศุภรัตน์ พินสุวรรณ์*, นิสากกร กล้านรงค์

Suparat Pinsuwan*, Nisakorn Klanoarong

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา ประเทศไทย

Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University, Songkhla, Thailand

*Corresponding author E-mail: csuparat@tsu.ac.th

*Tel: 081-896-1895

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาบริบทของครัวเรือนเกษตรกรด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม 2) วิเคราะห์ผลกระทบจากการขยายตัวของเมืองต่อพื้นที่เกษตรกรรม และ 3) เสนอแนวทางการรักษาวิถีเกษตรกรรมในเขตชานเมืองให้คงอยู่ควบคู่กับการพัฒนาเมือง การวิจัยใช้ระเบียบวิธีเชิงคุณภาพ โดยคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเจาะจง จำนวน 25 คน ได้แก่ เกษตรกร 20 คน และผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ 5 คน เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า 1) ครัวเรือนเกษตรกรมีลักษณะพึ่งพาหลายแหล่งรายได้ โดยเกษตรกรรมยังคงเป็นฐานอาหารและรายได้เสริม แต่ไม่สามารถเป็นรายได้หลักได้อย่างมั่นคงจากต้นทุนการผลิตที่เพิ่มขึ้นและข้อจำกัดด้านแรงงาน 2) ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่สะท้อนการลดลงของพื้นที่เกษตรกรรม โดยมีการเปลี่ยนแปลงจากพื้นที่นาข้าวไปสู่สวนพืชเศรษฐกิจและที่อยู่อาศัย ควบคู่กับแรงกดดันด้านราคาที่ดิน ต้นทุนการผลิต และโครงสร้างประชากรที่เข้าสู่สังคมสูงวัย ส่งผลต่อความต่อเนื่องของการทำเกษตร ในระยะยาว และ 3) เกษตรกรมีการปรับตัวผ่านการทำเกษตรผสมผสาน การผลิตเพื่อบริโภค และการใช้ช่องทางตลาดระดับชุมชนและออนไลน์ ข้อค้นพบสะท้อนให้เห็นว่าปัญหาหลักไม่ได้จำกัดอยู่เพียง การลดลงของพื้นที่เกษตร แต่เกี่ยวข้องกับข้อจำกัดเชิงโครงสร้างที่เชื่อมโยงด้านที่ดิน แรงงาน และตลาด ดังนั้น แนวทางการรักษาวิถีเกษตรกรรมควรมุ่งเน้นการจัดการพื้นที่เกษตรที่เหมาะสมในระดับท้องถิ่น การพัฒนาช่องทางตลาดทางเลือกที่เชื่อมโยงกับผู้บริโภคในเมือง และการส่งเสริมการสร้างมูลค่าเพิ่มของผลผลิต เป็นแนวทางที่สามารถดำเนินการได้จริงในระดับชุมชนและสอดคล้องกับบริบทพื้นที่

คำสำคัญ: การคงอยู่ของวิถีเกษตรกรรม, การขยายตัวของเมือง, เกษตรกรรมชานเมือง, เกาะแก้ว

Abstract

This study aims to: 1) examine the economic, social, and cultural context of agricultural households; 2) analyze the impacts of urban expansion on agricultural areas; and 3) propose approaches to sustaining agricultural livelihoods in peri-urban areas alongside urban

development. A qualitative research methodology was employed, with purposive sampling used to select 25 key informants, including 20 farmers and 5 local stakeholders. Data were collected through in-depth interviews, focus group discussions, and participant observation, and analyzed using descriptive analysis. The findings reveal that: 1) agricultural households rely on multiple income sources, with agriculture remaining an important source of food and supplementary income, but no longer serving as a stable primary income due to rising production costs and labor constraints; 2) most informants reported a continuous decline in agricultural land, with a shift from rice fields to commercial crop plantations and residential areas, alongside increasing land prices, higher production costs, and an aging population structure, all of which affect the long-term continuity of farming; and 3) farmers have adapted through integrated farming practices, subsistence production, and the use of community-based and online marketing channels. The findings further indicate that the core issue extends beyond the reduction of agricultural land to structural constraints linking land, labor, and market systems. Therefore, sustaining agricultural livelihoods in peri-urban areas should emphasize context-appropriate land management at the local level, the development of alternative market channels connecting farmers with urban consumers, and the promotion of value-added agricultural products. These approaches are practical at the community level and align with the local context.

Keywords: Agricultural Persistence, Urban Expansion, Peri-Urban Agriculture, Ko Taeo

บทนำ

การกลายเป็นเมือง (urbanization) เป็นกระบวนการเชิงโครงสร้างที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในระดับโลก โดยมีแนวโน้มการเพิ่มขึ้นของประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองอย่างมีนัยสำคัญ ปัจจุบันประชากรโลกมากกว่าครึ่งอาศัยอยู่ในเขตเมือง และมีการคาดการณ์ว่าประชากรในเขตเมืองจะเพิ่มขึ้นเป็นประมาณร้อยละ 70 ภายในปี พ.ศ. 2593 กระบวนการดังกล่าวมีนัยสำคัญต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในหลายมิติ ทั้งด้านการใช้พลังงาน การปล่อยก๊าซเรือนกระจก การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และความเหลื่อมล้ำทางสังคม โดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีอัตราการขยายตัวของเมืองค่อนข้างสูง (United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, 2018); (ศุภชัย วิจัยและสนับสนุนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDG Move), 2565) ในเชิงพื้นที่กระบวนการกลายเป็นเมืองมีได้จำกัดอยู่เฉพาะเขตเมืองศูนย์กลาง แต่แผ่ขยายสู่พื้นที่รอยต่อระหว่างเมืองและชนบท หรือพื้นที่ชานเมือง (peri-urban areas) ซึ่งมีลักษณะการใช้ที่ดินแบบผสมผสานระหว่างกิจกรรมเมืองและชนบท และอยู่ภายใต้กระบวนการเปลี่ยนผ่านเชิงโครงสร้างจากเศรษฐกิจฐานเกษตรกรรมไปสู่เศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยกิจกรรมเมือง เช่น ที่อยู่อาศัย โครงสร้างพื้นฐาน และกิจกรรมเศรษฐกิจนอกภาคเกษตร ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการขยายตัวของเมืองในภูมิภาคเอเชีย (McGee, T. G. , 1991); (Simon, D., 2008)

ในบริบทของประเทศไทย การขยายตัวของเมืองมีลักษณะเด่นคือการแผ่ขยายของพื้นที่เมืองจากศูนย์กลางสู่พื้นที่โดยรอบ (urban sprawl) ส่งผลให้เกิดแรงกดดันต่อการใช้ที่ดินในพื้นที่ชานเมือง โดยเฉพาะพื้นที่เกษตรกรรม งานศึกษาที่ผ่านมาแสดงให้เห็นแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงจากภาคเกษตรไปสู่กิจกรรมที่ไม่ใช่เกษตรอย่างต่อเนื่อง ควบคู่กับการปรับเปลี่ยนโครงสร้างอาชีพของครัวเรือนที่มีการพึ่งพารายได้นอกภาคเกษตรเพิ่มขึ้น ซึ่งส่งผลต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนและบทบาทของภาคเกษตรในระบบอาหารเมือง (อาทิตย สุธขทัย, 2561); (กฤษดา ปัจจำเนย์ และ ธนพฤกษ์ ชามะรัตน์, 2561); (Laiprakobsup, T., 2022)

เมื่อพิจารณาในระดับพื้นที่จังหวัดสงขลา โดยเฉพาะพื้นที่อำเภอเมืองซึ่งอยู่ภายใต้อิทธิพลของการขยายตัวของเมืองสงขลา - หาดใหญ่ พื้นที่ดังกล่าวมีลักษณะเป็นพื้นที่ชานเมืองที่อยู่ในกระบวนการเปลี่ยนผ่านเชิงพื้นที่อย่างต่อเนื่องจากอิทธิพลของการขยายตัวของกิจกรรมเมืองและโครงสร้างพื้นฐาน กระบวนการดังกล่าวเชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดินจากพื้นที่เกษตรกรรมไปสู่การใช้ที่ดินที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมเมืองและที่อยู่อาศัย อย่างไรก็ตาม หลักฐานเชิงประจักษ์ในระดับพื้นที่ย่อย โดยเฉพาะตำบลเกาะแก้ว อำเภอเมืองสงขลา ยังมีข้อจำกัดในการอธิบายพลวัตของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอย่างเป็นระบบ ทั้งในมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม และ การใช้ที่ดิน (Lei et al. , 2025)

ตำบลเกาะแก้ว อำเภอเมืองสงขลา เป็นพื้นที่ชานเมืองที่อยู่ภายใต้แรงกดดันจากกระบวนการขยายตัวของเมืองในระดับภูมิภาค ลักษณะการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่มีแนวโน้มเกี่ยวข้องกับการปรับเปลี่ยนการใช้ที่ดินจากภาคเกษตรกรรมไปสู่การใช้ที่ดินที่สัมพันธ์กับกิจกรรมที่อยู่อาศัยและกิจกรรมทางเศรษฐกิจนอกภาคเกษตร ทั้งนี้ ผลกระทบต่อครัวเรือนเกษตรกรในพื้นที่ดังกล่าวยังเป็นประเด็นที่ต้องอาศัยการศึกษาเชิงประจักษ์เพิ่มเติม โดยเฉพาะ ในมิติด้านเศรษฐกิจครัวเรือน โครงสร้างแรงงาน และความสามารถ ในการดำรงอยู่ของระบบเกษตรกรรมภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพครัวเรือนเกษตรกรด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในตำบลเกาะแก้ว
2. เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบอันเกิดจากการพัฒนาและการขยายตัวของเมืองที่มีต่อพื้นที่เกษตรกรรมตำบลเกาะแก้ว
3. เพื่อศึกษาแนวทางการรักษาวิถีเกษตรกรรมในเขตชานเมืองให้คงอยู่ควบคู่ไปกับการพัฒนาและการขยายตัวของเมือง

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ข้อมูลและแหล่งข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ใช้ข้อมูลทั้งข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลทุติยภูมิเพื่ออธิบายสภาพและการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เกษตรกรรมในเขตชานเมืองตำบลเกาะแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา โดยข้อมูลทั้งสองประเภทมีบทบาทร่วมกันในการสร้างความเข้าใจเชิงพื้นที่และสนับสนุนการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่ศึกษา

1.1 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data)

ข้อมูลปฐมภูมิได้จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกตภาคสนาม โดยมุ่งศึกษาสภาพเศรษฐกิจ สังคม และวิถีชีวิตของครัวเรือนเกษตรกร รวมถึงผลกระทบจากการขยายตัวของเมืองต่อพื้นที่เกษตรกรรม และการปรับตัวของเกษตรกรในพื้นที่

ผู้ให้ข้อมูลหลักถูกคัดเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) โดยกำหนดเกณฑ์การคัดเลือกอย่างชัดเจนคือต้องเป็นเกษตรกรที่อาศัยและประกอบอาชีพเกษตรกรรมในตำบลเกาะแก้ว มีประสบการณ์ทำการเกษตรไม่น้อยกว่า 5 ปี และครอบคลุมประเภทการผลิตที่สำคัญของพื้นที่ในระบบการผลิตพืชและสัตว์ ได้แก่ พืชสวน พืชไร่ และเลี้ยงสัตว์ เพื่อให้สะท้อนความหลากหลายของระบบเกษตรกรรมในพื้นที่ศึกษา ผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วย 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเกษตรกรจำนวน 20 คน ซึ่งเป็นหัวหน้าครัวเรือนหรือสมาชิกที่มีบทบาทในการผลิตทางการเกษตร และกลุ่มผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่จำนวน 5 คน ได้แก่ ผู้นำชุมชน ราษฎรชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่ภาครัฐ เช่น เกษตรอำเภอ พัฒนาการ และเจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลเกาะแก้ว รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น 25 คน โดยจำนวนดังกล่าวกำหนดจากความอิ่มตัวของข้อมูล (data saturation) ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งข้อมูลที่ได้มีความเพียงพอและเริ่มมีลักษณะซ้ำซ้อนของข้อมูลเชิงเนื้อหา

1.2 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data)

ข้อมูลทุติยภูมิได้จากการทบทวนเอกสาร แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการขยายตัวของเมือง เกษตรกรรมชนเมือง และผลกระทบต่อการใช้ที่ดิน รวมถึงรายงานจากหน่วยงานภาครัฐและเอกสารทางวิชาการ ที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลเหล่านี้ถูกนำมาใช้เพื่อสร้างกรอบแนวคิดการวิจัยและสนับสนุนการตีความข้อมูลภาคสนามให้มีความรอบด้านมากยิ่งขึ้น

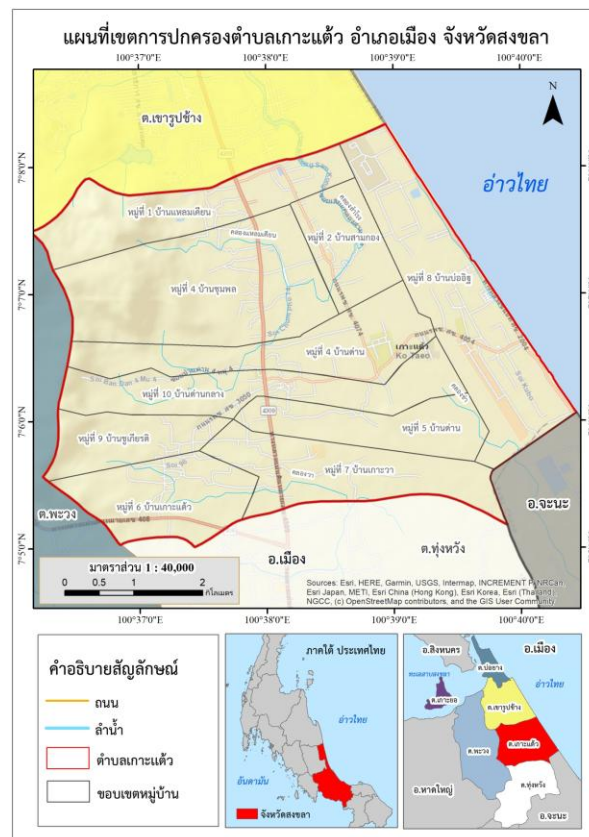
2. เครื่องมือและการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview) ซึ่งออกแบบให้ครอบคลุมประเด็นเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของวิถีเกษตรกรรม การใช้ที่ดิน และผลกระทบจากการขยายตัวของเมือง โดยเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถแสดงความคิดเห็นและอธิบายประสบการณ์ได้อย่างอิสระ

การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการอย่างเป็นลำดับขั้นตอน โดยเริ่มจากการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลตามเกณฑ์ที่กำหนด จากนั้นดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลักต่อการสนทนากลุ่ม (focus group) เพื่อแลกเปลี่ยนและตรวจสอบข้อมูลร่วมกัน และเสริมด้วยการสังเกตภาคสนามเพื่อยืนยันสภาพพื้นที่จริง ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation) โดยเปรียบเทียบข้อมูลจากหลายแหล่งเพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือของผลการวิจัย

3. พื้นที่ศึกษา

พื้นที่ศึกษาคือ ตำบลเกาะแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นพื้นที่ชนเมืองที่ได้รับอิทธิพลจากการขยายตัวของเมืองสงขลา – หาดใหญ่ และยังคงมีบทบาทเป็นพื้นที่เกษตรกรรมของเมือง การศึกษาครอบคลุมทั้ง 10 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านแหลมเคียน หมู่ที่ 2 บ้านสามกอง หมู่ที่ 3 บ้านชุมพอ หมู่ที่ 4 บ้านด่าน หมู่ที่ 5 บ้านด่าน หมู่ที่ 6 บ้านเกาะแก้ว หมู่ที่ 7 บ้านเกาะวา หมู่ที่ 8 บ้านบ่ออิฐ หมู่ที่ 9 บ้านชูเกียรติ และหมู่ที่ 10 บ้านด่านกลาง โดยได้จัดทำแผนที่แสดงตำแหน่งและขอบเขตของพื้นที่ศึกษา ดังแสดงในภาพที่ 1

4. การจัดการข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการสังเกตภาคสนามถูกถอดความและจัดหมวดหมู่ตามประเด็นที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย จากนั้นนำมาวิเคราะห์ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) และนำเสนอผลในรูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์ (descriptive analysis) เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือของผลการวิจัย ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการตรวจสอบความตรงของข้อมูล (validity check) ร่วมกับการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation) โดยเปรียบเทียบข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการสังเกตภาคสนาม รวมถึงการตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูลระหว่างแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่สะท้อนสภาพพื้นที่จริงมากที่สุด

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกตภาคสนามสะท้อนให้เห็นลักษณะของพื้นที่เกษตรชนเมืองที่กำลังเผชิญการเปลี่ยนแปลงจากการขยายตัวของเมือง ซึ่งส่งผลต่อโครงสร้างเศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตรกร การใช้ประโยชน์ที่ดิน และวิถีชีวิตของชุมชน นำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย 3 ประการ ได้แก่ 1) บริบทของครัวเรือนเกษตรกรในมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม 2) ผลกระทบจากการพัฒนาและการขยายตัวของเมืองต่อพื้นที่เกษตรกรรม และ 3) แนวทางการรักษาวิถีเกษตรกรรมในพื้นที่ชนเมืองให้สามารถดำรงอยู่ควบคู่กับการพัฒนาเมือง

1. บริบทของครัวเรือนเกษตรกรด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมในตำบลเกาะแก้ว

ตำบลเกาะแก้วเป็นพื้นที่ชนเมืองที่เดิมมีลักษณะเป็นชุมชนเกษตรกรรม โดยครัวเรือนส่วนใหญ่พึ่งพาการผลิตทางการเกษตรเป็นหลัก ทั้งการทำนาข้าวและการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ยางพารา ปาล์มน้ำมัน และพืชสวนอื่น การผลิตมีทั้งเพื่อบริโภคในครัวเรือนและจำหน่ายในตลาดท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม ภายใต้กระบวนการขยายตัวของเมือง พื้นที่ดังกล่าวเริ่มเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านการใช้ประโยชน์ที่ดิน โครงสร้างเศรษฐกิจ และวิถีชีวิตของครัวเรือนเกษตรกร โดยสามารถวิเคราะห์ได้ในสามมิติ ได้แก่ มิติด้านเศรษฐกิจและการผลิต มิติด้านสังคมและโครงสร้างประชากร และมิติด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิต

ในมิติด้านเศรษฐกิจและรูปแบบการผลิตทางการเกษตร พบว่า ก่อนการขยายตัวของเมือง ครัวเรือนเกษตรกรมีลักษณะพึ่งพารายได้จากการเกษตรเป็นหลัก โดยแรงงานในครัวเรือนเป็นกำลังสำคัญในการผลิต แต่ภายหลังการขยายตัวของเมือง รายได้ของครัวเรือนมีลักษณะกระจายตัวมากขึ้น กล่าวคือ แม้ว่าการทำเกษตรกรรมยังคงเป็นฐานสำคัญของการดำรงชีพ แต่ครัวเรือนไม่ได้พึ่งพารายได้จากภาคเกษตรเพียงอย่างเดียว หากมีการประกอบอาชีพอื่นร่วมด้วย เช่น การค้าขาย การรับจ้างทั่วไป และการทำงานในภาคอุตสาหกรรมและบริการในเขตเมืองใกล้เคียง ลักษณะดังกล่าวสะท้อน “การกระจายแหล่งรายได้ของครัวเรือน” เพื่อลดความเสี่ยงจากความผันผวนของราคาผลผลิต

ในด้านการผลิต ครัวเรือนเกษตรกรยังคงดำเนินกิจกรรมทางการเกษตรทั้งในฐานะแหล่งรายได้หลักและรายได้เสริม โดยพืชเศรษฐกิจสำคัญ ได้แก่ ยางพารา ปาล์มน้ำมัน มะพร้าว น้ำหอม มะนาว และพืชผักสวนครัว ขณะเดียวกันเกษตรกรบางรายเริ่มปรับตัวด้วยการปลูกพืชทางเลือกที่มีมูลค่าสูง เช่น ลำไยคริสตัล และพืชปาล์ม อย่างไรก็ตาม การผลิตยังคงเผชิญกับความผันผวนของราคาผลผลิตและต้นทุนการผลิตที่เพิ่มสูงขึ้น ส่งผลให้เกษตรกรบางส่วนปรับรูปแบบการผลิต เช่น การลดพื้นที่เพาะปลูก หรือเลือกปลูกพืชที่ต้องการการดูแลน้อยลง ประสพการณ์ดังกล่าวสะท้อนผ่านคำให้สัมภาษณ์ของเกษตรกรที่ระบุว่า “สวนยางก็ยิ่งทำอยู่ แต่รายได้มันไม่แน่นอนเหมือนเมื่อก่อน ลูกหลานบางคนก็ไปทำงานในเมือง บางคนค้าขาย รายได้ของบ้านเลยไม่ได้มาจากสวนอย่างเดียว” นอกจากนี้ การผลิตยังมีลักษณะผสมผสานระหว่างการผลิตเพื่อจำหน่ายและเพื่อบริโภคในครัวเรือน ซึ่งช่วยลดค่าใช้จ่ายและเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหาร

ในมิติด้านสังคมและโครงสร้างประชากร การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเกิดขึ้นกับโครงสร้างแรงงาน มากกว่ารูปแบบรายได้ กล่าวคือ ภายหลังการขยายตัวของเมือง ประชากรวัยแรงงานจำนวนหนึ่งออกไปทำงานในภาคอุตสาหกรรมและบริการ ส่งผลให้แรงงานที่ยังคงทำเกษตรส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุหรือแรงงานในครัวเรือน สถานการณ์ดังกล่าวทำให้การทำเกษตรในหลายครัวเรือนมีลักษณะเป็นการผลิตขนาดเล็กหรือเป็นอาชีพเสริม ขณะเดียวกันการขยายตัวของที่อยู่อาศัยและกิจกรรมทางเศรษฐกิจในพื้นที่โดยรอบยังส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน อย่างไรก็ตาม แม้โครงสร้างอาชีพจะมีความหลากหลายมากขึ้น ความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนยังคงมีลักษณะของเครือญาติและความร่วมมือ ดังคำกล่าวของผู้นำชุมชนที่ว่า “ถึงจะมีคนไปทำงานในเมืองมากขึ้น แต่กิจกรรมของหมู่บ้าน คนก็ยังกลับมาช่วยกันอยู่ ทั้งงานศาสนา งานชุมชน หรือเวลาที่มีเรื่องสำคัญของหมู่บ้าน” ลักษณะดังกล่าวสะท้อนบทบาทของทุนทางสังคมที่ยังคงมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของชุมชนเกษตรกรรม

ในมิติด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิต แม้ว่าพื้นที่จะได้รับอิทธิพลจากการขยายตัวของเมืองมากขึ้น แต่วิถีชีวิตของเกษตรกรจำนวนหนึ่งยังคงยึดโยงกับการทำเกษตรในฐานะส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของชุมชน โดยเฉพาะการปลูกพืชผักและไม้ผลเพื่อบริโภคในครัวเรือนและแบ่งปันในชุมชน ดังคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “ทำมาตั้งแต่เด็ก ทำพอได้เก็บกิน ไม่ได้หวังรวย แต่อยากให้มีของกินจากสวนของตัวเอง” อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและโครงสร้างอาชีพส่งผลให้คนรุ่นใหม่เข้าสู่การทำงานนอกภาคเกษตรมากขึ้น ทำให้แรงงานหลักในกิจกรรมเกษตรกรรมเป็นคนรุ่นพ่อแม่หรือผู้สูงอายุ ดังที่สะท้อนว่า “สมัยก่อนลูกหลานก็ช่วยทำสวนกัน แต่เดี๋ยวนี้ส่วนใหญ่ไปทำงานในเมือง เหลือแต่คนรุ่นพ่อแม่ที่ยังทำสวนอยู่”

โดยภาพรวมบริบทของครัวเรือนเกษตรกรในตำบลเกาะแก้วสะท้อนการเปลี่ยนผ่านจากระบบที่พึ่งพาเกษตรกรรมเป็นหลักไปสู่ระบบที่มีความหลากหลายของแหล่งรายได้ ภายใต้ข้อจำกัดด้านแรงงานและแรงกดดันจากการขยายตัวของเมือง ขณะเดียวกันเกษตรกรยังคงมีบทบาทสำคัญทั้งในฐานะแหล่งรายได้ แหล่งอาหาร และส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของชุมชน

2. ผลกระทบจากการพัฒนาและการขยายตัวของเมืองต่อพื้นที่เกษตรกรรม

กระบวนการกลายเป็นเมือง (Urbanization) ส่งผลต่อพื้นที่เกษตรกรรมในตำบลเกาะแก้วอย่างต่อเนื่อง และหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นเพียงด้านใดด้านหนึ่ง แต่ส่งผลในหลายมิติที่เชื่อมโยงกัน ทั้งด้านกายภาพของพื้นที่ ด้านเศรษฐกิจของครัวเรือน และด้านสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนจึงจัดกลุ่มผลกระทบออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ 1) ผลกระทบด้านกายภาพ 2) ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ และ 3) ผลกระทบด้านสังคมและวัฒนธรรม

1. ผลกระทบด้านกายภาพของพื้นที่เกษตรกรรม

ผลการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่สุดในเชิงกายภาพคือการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน จากพื้นที่นาข้าวในอดีตไปสู่สวนพืชเศรษฐกิจและพื้นที่อยู่อาศัย โดยก่อนการขยายตัวของเมืองพื้นที่ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นนาข้าวในพื้นที่ลุ่มต่ำที่อาศัยระบบน้ำตามธรรมชาติ แต่ภายหลังการขยายตัวของเมืองพื้นที่ดังกล่าวได้ถูกปรับเปลี่ยนเป็นสวนยางพารา สวนปาล์มน้ำมัน และสวนมะพร้าว ซึ่งเป็นพืชที่ให้ผลตอบแทนต่อเนื่องและต้องการแรงงานน้อยกว่า ในอีกด้านหนึ่ง การขยายตัวของที่อยู่อาศัย เช่น บ้านจัดสรรและบ้านเช่า ส่งผลให้พื้นที่เกษตรบางส่วนถูกถมดินและเปลี่ยนไปใช้ประโยชน์ในรูปแบบอื่น เกษตรกรรายหนึ่งสะท้อนการเปลี่ยนแปลงนี้ว่า “สมัยก่อนแถวนี้เป็นนา เดี่ยวนี้มีบ้านขึ้นเต็ม หลายคนก็เลิกทำนาไปทำสวนยาง สวนปาล์มกันมากขึ้น” การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีทั้ง “ผลเชิงบวกและข้อจำกัด” กล่าวคือ การเปลี่ยนไปปลูกพืชเศรษฐกิจช่วยเพิ่มรายได้และความต่อเนื่องของผลผลิต แต่ในขณะเดียวกันก็ทำให้พื้นที่รับน้ำตามธรรมชาติลดลง และลดความยืดหยุ่นของระบบนิเวศเกษตรในระยะยาว นอกจากนี้ การลดลงของพื้นที่เกษตรยังสะท้อนแรงกดดันจากการพัฒนาเมืองที่มีต่อโครงสร้างการใช้ที่ดินในพื้นที่ชานเมืองอย่างชัดเจน

2. ผลกระทบด้านเศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตรกร

ในมิติด้านเศรษฐกิจ การขยายตัวของเมืองส่งผลให้โครงสร้างรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรเปลี่ยนแปลงจากการพึ่งพาเกษตรกรรมเป็นหลักไปสู่การพึ่งพารายได้หลายแหล่งมากขึ้น โดยก่อนการขยายตัวของเมือง รายได้หลักของครัวเรือนส่วนใหญ่มาจากการเกษตร แต่ในปัจจุบัน รายได้จากภาคเกษตรมีความไม่แน่นอนมากขึ้น ทั้งจากความผันผวนของราคาและต้นทุนการผลิตที่เพิ่มสูงขึ้น เกษตรกรรายหนึ่งอธิบายสถานการณ์ดังกล่าวว่า “ทำเกษตรมันไม่แน่นอน บางปีราคาดี บางปีก็ไม่ได้ แต่ค่าใช้จ่ายในบ้านมันเพิ่มขึ้นทุกปี” ภายใต้งบนี้ ครัวเรือนเกษตรกรจำนวนมากจึงต้องปรับตัวโดยการหารายได้เสริมจากนอกภาคเกษตร เช่น การทำงานในโรงงาน การค้าขาย หรือการรับจ้างทั่วไป ซึ่งช่วยลดความเสี่ยงทางเศรษฐกิจ แต่ในขณะเดียวกันก็ทำให้บทบาทของภาคเกษตรในฐานะแหล่งรายได้หลักลดลง นอกจากนี้ รายได้จากนอกภาคเกษตรยังส่งผลต่อการตัดสินใจใช้ที่ดิน เช่น การปล่อยเช่าที่ดินหรือพัฒนาเป็นบ้านเช่าแทนการทำเกษตร ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงคุณค่าของที่ดินจากทรัพยากรการผลิตไปสู่สินทรัพย์ทางเศรษฐกิจในบริบทเมือง

3. ผลกระทบด้านสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนเกษตรกรรม

ในมิติด้านสังคมและวัฒนธรรม การขยายตัวของเมืองส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรและวิถีชีวิตของชุมชนอย่างชัดเจน โดยเฉพาะการเคลื่อนย้ายแรงงานวัยหนุ่มสาวออกจากภาคเกษตรไปสู่ภาคอุตสาหกรรมและบริการในเมือง ส่งผลให้แรงงานที่ยังคงทำเกษตรส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ

สถานการณ์ดังกล่าวนำไปสู่ปัญหาการขาดความต่อเนื่องในการสืบทอดอาชีพเกษตรกรรม ดังที่เกษตรกรรายหนึ่งสะท้อนว่า “ลูกหลานส่วนใหญ่ไม่อยากทำสวนแล้ว ไปทำงานโรงงานกันหมด คนที่ยังทำอยู่ก็เป็นคนรุ่นเก่า” ขณะเดียวกันการขยายตัวของที่อยู่อาศัยและประชากรจากภายนอกพื้นที่ ยังทำให้โครงสร้างชุมชนมีความหลากหลายมากขึ้น ซึ่งอาจส่งผลต่อรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนดั้งเดิม แม้ว่าในบางกรณีความสัมพันธ์แบบเครือญาติและความร่วมมือในชุมชนยังคงดำรงอยู่ แต่ก็มีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของความเป็นเมือง อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เกษตรกรรมยังคงมีบทบาทในฐานะฐานวัฒนธรรมและความมั่นคงทางอาหารของชุมชน โดยเฉพาะในครัวเรือนที่ยังคงทำเกษตรเพื่อบริโภคและรักษาวินัยชีวิตดั้งเดิมควบคู่ไปกับการปรับตัว

โดยสรุป ผลกระทบจากการขยายตัวของเมืองในตำบลเกาะเต่ามีลักษณะเป็นการเปลี่ยนผ่านเชิงพื้นที่แบบหลายรูปแบบ กล่าวคือ ในด้านกายภาพเกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินอย่างชัดเจน ในด้านเศรษฐกิจเกิดการปรับโครงสร้างรายได้ของครัวเรือน และในด้านสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรและวิถีชีวิตของชุมชน ผลกระทบทั้งสามด้านมีความเชื่อมโยงกันและสะท้อนลักษณะของพื้นที่เกษตรชนเมืองที่กำลังอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านภายใต้แรงกดดันจากการพัฒนาเมือง

3. แนวทางการรักษาวินัยเกษตรกรรมในเขตชนเมืองให้คงอยู่ควบคู่กับการพัฒนาเมือง

จากผลการศึกษาบริบทครัวเรือนเกษตรและผลกระทบจากการขยายตัวของเมือง พบว่าพื้นที่เกษตรกรรมในตำบลเกาะเต่ากำลังเผชิญแรงกดดันเชิงโครงสร้างในหลายมิติ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน ต้นทุนการผลิตที่เพิ่มขึ้น ความไม่แน่นอนของรายได้ และการลดลงของแรงงานภาคเกษตร โดยเฉพาะการเข้าสู่สังคมสูงวัยและการที่แรงงานรุ่นใหม่มีแนวโน้มออกนอกภาคเกษตรแม้ยังคงอาศัยอยู่ในพื้นที่ ดังนั้น การรักษาวินัยเกษตรกรรมในเขตชนเมืองจึงไม่อาจพิจารณาเพียงระดับครัวเรือน แต่ต้องอาศัยแนวทางเชิงระบบที่เชื่อมโยงมิติด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมเข้าด้วยกัน

1. แนวทางด้านการจัดการพื้นที่เกษตร

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าการลดลงของพื้นที่เกษตรเป็นประเด็นสำคัญ การจัดการจึงควรมุ่งสู่ระดับพื้นที่มากกว่าระดับแปลงเกษตรรายครัวเรือน แม้เกษตรกรจะมีการปรับตัว เช่น การทำเกษตรผสมผสาน การจัดการน้ำ และการกระจายความเสี่ยงรายได้ ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “ตอนนี้ไม่ได้ปลูกพืชอย่างเดียวแล้ว

ปลูกหลายอย่างในสวนเดียวกัน จะได้มีรายได้หลายทาง” อย่างไรก็ตาม การปรับตัวดังกล่าวยังมีลักษณะเป็นการจัดการในระดับแปลงเกษตรซึ่งมีขอบเขตจำกัดในการรองรับการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของพื้นที่ สำหรับข้อเสนอแนวทางที่เหมาะสมอาจเริ่มจากการจัดการพื้นที่ระดับชุมชนร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยพัฒนาเป็นพื้นที่เกษตรฐานเมืองเชิงอนุรักษ์ในลักษณะพื้นที่นาร่องเพื่อรักษาพื้นที่เกษตรที่มีศักยภาพ โดยเฉพาะพื้นที่ลุ่มต่ำที่ทำหน้าที่เป็นพื้นที่รับน้ำควบคู่กับการพัฒนาระบบจัดการน้ำระดับชุมชน เช่น แก้มลิงหรือเครือข่ายแหล่งน้ำขนาดเล็ก เพื่อเพิ่มความยืดหยุ่นของระบบเกษตรในระยะยาว

2. แนวทางด้านเศรษฐกิจครัวเรือน

ผลการศึกษาพบว่าความไม่แน่นอนของรายได้และต้นทุนที่เพิ่มขึ้นส่งผลให้ครัวเรือนพึ่งพารายได้นอกภาคเกษตรมากขึ้น แม้จะมีการปรับตัวผ่านเกษตรผสมผสานและความช่วยเหลือจากหน่วยงานในพื้นที่ ดังที่สะท้อนว่า “ชุมชนเราพยายามช่วยกันหาทางให้เกษตรกรยังทำสวนต่อได้ บางส่วนก็ขายกันในชุมชน บางส่วนก็ขายให้พ่อค้าคนกลาง แล้วก็มีเกษตรกรอำเภอมาช่วยให้คำแนะนำเรื่องการทำเกษตร” อย่างไรก็ตาม แนวทางดังกล่าวยังมีลักษณะเป็นการปรับตัวในระดับการดำรงชีพมากกว่าการยกระดับเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน ในส่วนข้อเสนอเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจครัวเรือนเชื่อมโยงเกษตรกรกับตลาดเมืองใกล้เคียง เช่น ตลาดชุมชน ตลาดสีเขียว หรือช่องทางออนไลน์ของชุมชน รวมถึงการรวมกลุ่มจำหน่ายผลผลิตโดยตรง เพื่อลดบทบาทพ่อค้าคนกลาง ควบคู่กับการเพิ่มมูลค่าผลผลิตผ่านการแปรรูปเบื้องต้นหรือผลิตภัณฑ์ชุมชนที่สะท้อนอัตลักษณ์พื้นที่

3. แนวทางด้านสังคมและการสืบทอดวิถีเกษตรกรรม

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การลดลงของแรงงานรุ่นใหม่เป็นข้อจำกัดสำคัญต่อความต่อเนื่องของภาคเกษตร แม้จะมีการใช้เทคโนโลยีและเครือข่ายออนไลน์มากขึ้น แต่แนวโน้มการเข้าสู่ภาคเกษตรยังลดลง ดังที่เกษตรกรสะท้อนว่า “ลูกหลานส่วนใหญ่ไม่อยากทำสวนแล้ว ไปทำงานโรงงานกันหมด คนที่ยังทำอยู่ก็เป็นคนรุ่นเก่า” สำหรับแนวทางการพัฒนาควมมุ่งสร้างแรงจูงใจและรูปแบบเกษตรที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตร่วมสมัย เช่น การใช้เทคโนโลยีการผลิตแบบง่าย การตลาดออนไลน์ การพัฒนาสวนเป็นแหล่งเรียนรู้หรือท่องเที่ยวเชิงเกษตร รวมถึงกิจกรรมเกษตรเชิงสร้างสรรค์ เช่น การเก็บเกี่ยวร่วมกับผู้บริโภคหรือการแปรรูปในระดับชุมชนควบคู่กับการสนับสนุนจากภาครัฐในรูปแบบที่เข้าถึงได้จริง เช่น การอบรมทักษะตลาดออนไลน์และการสนับสนุนอุปกรณ์พื้นฐาน

จากผลการศึกษาดังกล่าวข้างต้นชี้ให้เห็นแนวทางการรักษาวิถีเกษตรกรรมในเขตฐานเมืองควรเปลี่ยนจากการปรับตัวระดับครัวเรือนเพียงอย่างเดียวไปสู่การบูรณาการเชิงพื้นที่ที่เชื่อมโยงการจัดการทรัพยากร เศรษฐกิจ และศักยภาพชุมชนเข้าด้วยกันผ่านกลไกระดับท้องถิ่นควบคู่กับการสนับสนุนจากภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ การจัดการพื้นที่เกษตรเชิงระบบ การพัฒนาช่องทางตลาดที่เชื่อมโยงเมือง และการส่งเสริมรูปแบบเกษตรที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตร่วมสมัย ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสามารถในการดำรงอยู่ของเกษตรกรรมฐานเมืองในระยะยาว

อภิปรายผล

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นถึงพลวัตของเกษตรกรรมในพื้นที่ฐานเมืองตำบลเกาะแก้วที่เผชิญแรงกดดันจากการขยายตัวของเมือง ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการใช้ที่ดิน โดยสามารถอภิปรายตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาได้ดังนี้

ประการแรก ครัวเรือนเกษตรกรในตำบลเกาะแก้วมีลักษณะพึ่งพาหลายแหล่งรายได้ โดยยังคงทำเกษตรกรรมควบคู่กับรายได้นอกภาคเกษตร สะท้อนการปรับตัวภายใต้ข้อจำกัดด้านต้นทุนการผลิตที่เพิ่มขึ้นและรายได้ที่ไม่แน่นอน ซึ่งทำให้ไม่สามารถพึ่งพาเกษตรกรรมเป็นรายได้หลักได้อย่างมั่นคง ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับแนวโน้มของเกษตรกรรมฐานเมืองในประเทศไทยที่ครัวเรือนกระจายแหล่งรายได้เพื่อลด ความเสี่ยงทาง

เศรษฐกิจ (สุรีย์พร เพชรพิไลย, 2563); (อมรรัตน์ ศรีวิชัย และคณะ, 2564) ทั้งนี้ ผลการศึกษา ยังสะท้อนลักษณะเฉพาะของพื้นที่เกาะแก้ว คือ การพึ่งพารายได้จากภาคเมืองใกล้เคียงควบคู่กับการรักษา การผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือน ซึ่งชี้ให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างชนบทกับเมืองในระดับครัวเรือน อย่างชัดเจน ขณะเดียวกันความสัมพันธ์แบบเครือญาติและการช่วยเหลือกันในชุมชนยังคงเป็นทุนทางสังคมสำคัญที่ช่วยลดความเปราะบางของครัวเรือน (ชยันต์ วรรณะภูติ, 2562)

ประการที่สอง การขยายตัวของเมืองส่งผลให้พื้นที่เกษตรกรรมลดลงและถูกเปลี่ยนเป็นพื้นที่อยู่อาศัยและกิจกรรมเมืองอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการเปลี่ยนจากนาข้าวไปสู่สวนพืชเศรษฐกิจและที่อยู่อาศัย ซึ่งสะท้อนกระบวนการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในพื้นที่ชนเมือง แนวโน้มดังกล่าวสอดคล้องกับงานศึกษา ทั้งในระดับนานาชาติ (Laiprakobsup, T., 2022) และในบริบทประเทศไทย (Fa Likitswat & Sahavacharin, A., 2023) อย่างไรก็ตาม กรณีของตำบลเกาะแก้วแสดงให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงไม่ได้เป็นเพียงการลดลงของพื้นที่เกษตร แต่เป็นการปรับเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ที่ดินให้สอดคล้องกับข้อจำกัดด้านแรงงานและความคุ้มค่า ทางเศรษฐกิจ ซึ่งสะท้อนลักษณะของพื้นที่ชนเมืองที่มีการใช้ที่ดินแบบผสมผสานและยืดหยุ่น (Tacoli, C., 2003) นอกจากนี้ การลดลงของแรงงานภาคเกษตรมีความสัมพันธ์กับการที่แรงงานรุ่นใหม่แม้อยู่อาศัยอยู่ในพื้นที่ แต่ไม่เลือกประกอบอาชีพเกษตรกรรม ส่งผลให้ภาคเกษตรเข้าสู่สังคมสูงวัย และกลายเป็นข้อจำกัดต่อความต่อเนื่องของการผลิตในระยะยาว

ประการสุดท้าย ในส่วนของแนวทางการรักษาวิถีเกษตรกรรม ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า แม้เกษตรกรจะมีการปรับตัวในระดับครัวเรือน เช่น การทำเกษตรผสมผสาน การผลิตเพื่อบริโภค และการใช้ช่องทางตลาดออนไลน์ แต่แนวทางดังกล่าวยังเป็นการประคองตัวภายใต้ข้อจำกัดเดิม ดังนั้น การรักษาวิถีเกษตรกรรมในพื้นที่ชนเมืองจึงจำเป็นต้องขยายไปสู่การจัดการในระดับพื้นที่และชุมชน เช่น การส่งเสริมการใช้ประโยชน์ที่ดินให้เหมาะสมกับศักยภาพพื้นที่ การพัฒนาช่องทางตลาดที่เชื่อมโยงกับผู้บริโภคในเมือง และการสร้างมูลค่าเพิ่มของผลผลิต แนวโน้มดังกล่าวสะท้อนว่า การดำรงอยู่ของเกษตรกรรมชนเมืองไม่ได้ขึ้นอยู่กับ การปรับตัวของเกษตรกรในระดับครัวเรือนเพียงอย่างเดียว แต่เกี่ยวข้องกับข้อจำกัดเชิงโครงสร้างที่เชื่อมโยงทั้งด้านที่ดิน แรงงาน และตลาด ซึ่งต้องอาศัยการสนับสนุนและการจัดการในระดับท้องถิ่นควบคู่กัน

จากผลการศึกษาทั้งหมด พื้นที่เกษตรชนเมืองตำบลเกาะแก้วยังคงมีบทบาทสำคัญทั้งใน ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตาม การขยายตัวของเมืองที่ขาดการเชื่อมโยงกับศักยภาพพื้นที่อาจทำให้บทบาทดังกล่าวลดลงในระยะยาว ดังนั้น การวางแผนการใช้ที่ดินและการพัฒนาในระดับท้องถิ่น ควรคำนึงถึงการรักษาสสมดุลระหว่างการพัฒนาเมืองกับการคงอยู่ของพื้นที่เกษตร เพื่อสนับสนุนความยืดหยุ่นของระบบเมืองและความมั่นคงทางอาหารในอนาคต

สรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า ตำบลเกาะแก้วกำลังอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านจากพื้นที่เกษตรกรรมสู่พื้นที่ชนเมืองที่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินหลากหลายมากขึ้น ส่งผลให้เกิดผลกระทบต่อนานเกษตรกรรมอย่างชัดเจน ทั้งการลดลงของพื้นที่เกษตร การเพิ่มขึ้นของต้นทุนการผลิต ความไม่แน่นอนของรายได้ และการลดลง ของแรงงานภาคเกษตร ภายใต้โครงสร้างสังคมสูงวัย แม้ครัวเรือนเกษตรกรจะมีการปรับตัวผ่านการทำเกษตรผสมผสานและการกระจายรายได้ แต่ยังคงเป็นการประคองตัวมากกว่าการสร้าง ความมั่นคงในระยะยาว ขณะเดียวกัน ทุนทางสังคมและความสัมพันธ์ในชุมชนยังคงมีบทบาทสำคัญต่อการดำรงวิถีเกษตรกรรมข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ ได้แก่ การส่งเสริมการจัดการพื้นที่เกษตรที่เหมาะสมกับบริบทท้องถิ่น การพัฒนาช่องทางตลาดที่เชื่อมโยงกับผู้บริโภคในเมือง เช่น ตลาดชุมชนหรือการจำหน่ายผ่านสื่อออนไลน์ และ การสนับสนุนการแปรรูปสินค้าเพื่อเพิ่มมูลค่าในระดับครัวเรือน ควบคู่กับการเสริมสร้างทักษะด้านการตลาดและการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม ซึ่งเป็นแนวทางที่สามารถดำเนินการ

ได้ในระดับชุมชน สำหรับการวิจัย ในอนาคต ควรมุ่งศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับการประเมินคุณค่าของพื้นที่เกษตร
ชานเมือง และการติดตาม การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในระยะยาวโดยประยุกต์ใช้เทคโนโลยีภูมิสารสนเทศเพื่อทำ
ความเข้าใจพลวัต ของพื้นที่และการปรับตัวของเกษตรกรได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งนี้ การรักษาวินัยเกษตรกรรมในพื้นที่
ชานเมืองจำเป็นต้องอาศัยการเชื่อมโยงระหว่างศักยภาพของชุมชนกับการสนับสนุนในระดับท้องถิ่น ผ่านแนวทาง
ที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่และสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณทุนอุดหนุนการวิจัยและนวัตกรรม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ
ประจำปีงบประมาณ 2567

เอกสารอ้างอิง

- กฤษดา ปัจจาเนย์ และ ธนพฤกษ์ ชามะรัตน์. (2561). ผลกระทบจากการกลายเป็นเมืองด้านการเข้าถึงและครอบครอง
สินทรัพย์ของครัวเรือนแรงงานชานเมืองขอนแก่น. วารสารราชภัฏสุราษฎร์ธานี, 5(2), 101-126.
- ชยันต์ วรรณะภูติ. (2562). ทุนทางสังคม วัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชนบทไทย. เชียงใหม่: ศูนย์
ศึกษาชาติพันธุ์.
- ศูนย์วิจัยและสนับสนุนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDG Move). (2565). การกลายเป็นเมืองอย่างยั่งยืน. เรียกใช้
เมื่อ 2 กรกฎาคม 2567 จาก <https://www.sdgmove.com/2021/07/22/sdg-vocab-37-sustainable-urbanization/>
- สุรีย์พร เพชรพิไสย. (2563). การเปลี่ยนผ่านของเกษตรกรในพื้นที่ชานเมือง: การปรับตัวของวิถีชีวิตและโครงสร้าง
รายได้ของครัวเรือนเกษตรกร. วารสารสังคมศาสตร์และการพัฒนา, 12(2), 45-68.
- อมรรัตน์ ศรีวิชัย และคณะ. (2564). การจัดการรายได้และความมั่นคงของครัวเรือนเกษตรกรรอบเมืองในประเทศ
ไทย. วารสารเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร, 41(1), 89-112.
- อาทิตย์ สุโขทัย. (2561). การเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเมืองที่มีผลกระทบต่อบทบาทของกำนันผู้ใหญ่บ้านในพื้นที่อำเภอ
พระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- Fa Likitswat & Sahavacharin, A. (2023). Landscape change analysis: Ecosystem services in the peri-
urban agriculture of Bangkok. *Journal of Architectural/Planning Research and Studies (JARS)*, 20(2), 25-37.
- Laiprakobsup, T. (2022). Urbanization and farmer adaptation in the Bangkok suburban area. *Kasetsart. Journal of Social Sciences*, 44(2), 387-396.
- Lei et al. (2025). The transformation of peri-urban agriculture and its implications for urban-rural
integration under the influence of digital technology. *Land*, 14(2) , 375.
<https://doi.org/10.3390/land14020375>.
- McGee, T. G. (1991). The emergence of desakota regions in Asia: Expanding a hypothesis. In G. L.
Ginsburg, B. Koppel & T. G. McGee (Eds.), *The extended metropolis: Settlement transition
in Asia* (pp. 3-25). Honolulu, HI: University of Hawaii Press.
- Simon, D. (2008). Urban environments: Issues on the peri-urban fringe. *Annual Review of
Environment and Resources*, 33, 167- 185. [https://doi.org/10.1146/annurev.
envIRON.33.021407.093240](https://doi.org/10.1146/annurev.envIRON.33.021407.093240).

Tacoli, C. (2003). The links between urban and rural development. In The earthscan reader in rural–urban linkages (pp. 3-12). London: Earthscan.

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2018). World urbanization prospects: The 2018 revision. New York: United Nations.